◊ Donauer Emese

Szükséges-e a magány a Másikkal való találkozáshoz?

A magány mint az önmagunkhoz vezető állandóság lehetősége

Bevezető gondolat

A címben szereplő kérdés talán különösnek tűnhet, mivel a magányt gyakran a Másiktól való elzárkózással, elszigeteltséggel, elkülönüléssel azonosítják, a találkozást viszont a Másikkal való együttéléssel, a Mivel. Az előbbi tehát egyfajta önmagunktól való eltávolodás, elidegenedés, valamilyen elszegényedés, míg az utóbbi önmagunk gazdagodása. Az egzisztencialista nyelven való tűnődést kissé háttérbe szorítva, hétköznapi tapasztalatunkra, érzésünkre támaszkodva azt mondhatnánk, a magányérzés épp a Másik társasága, közelsége utáni vágyakozásból, annak megvalósulása hiányából ered, a magányban pedig egyre inkább megfogyatkozik önmagunkba vetett hitünk.

Mégis vannak olyan helyzetek, melyekben az ember még akkor is, ha van családja, barátja, úgy érzi, teljesen egyedül van. Ilyen hétköznapi szituáció például betegség esetén a fájdalom megélése (hiszen bármennyire is empatikus a hozzátartozó, pontosan nem tudhatja, mekkora fájdalmai is vannak a betegnek), az ennek nyomán kialakuló közérzet, a különböző érdekeket érintő jelentős döntések meghozatala vagy akár az egymás mellett való elbeszélés valamely konfliktus során, és lehetne még számos más példát említeni.

Talán kissé optimista az a feltételezés is, hogy a Másik hozzásegít minket ahhoz, hogy megszülessen bennünk az önbizalom, vagy megerősödjön. Ám mi van akkor, ha a Másik nem is ismer igazán, sőt talán nem is akar megismerni valódi mélységeimben? Egyáltalán bízhatok-e úgy valaki másban, hogy magamban meg nem bízom? S a Másik képes-e engem ismerni abban az esetben, ha még én sem ismerem magamat? Nem lehetséges, hogy épp önmagam elől menekülök a Másikkal való társas viszonyba?

Menekülésem oka talán épp az, hogy saját lehetséges magányom rémülettel tölt el. S talán épp ezért hitegetem magam azzal, hogy olyanok vesznek körbe, akiknek fontos vagyok. Ugyanakkor megtörténhet, hogy valójában nem is kapok tőlük megerősítést személyem értékességét illetően. Ez viszont további kérdéseket vet fel. Milyen szerepet tölthet be az egyik ember a másik magányában, elmagányosodásában? Mindenki magának választja magányát, elmagányosodását, a környezete teszi azzá, vagy a kettő összekapcsolódik?

Egy XVIII. századi gondolkodó, Johann Georg Zimmermann, aki egyszerre volt filozófus, orvos és tudós, *A magányosságról* című, 1788-ban írt művében a következő figyelemre méltó gondolatot vetette papírra: „Ha szenvedünk, fáraszt a világ, nincs más boldogság, mint a magány. [...] Ámde belefáradhatunk a magányba is, ilyenkor kapcsolatainkban pihenjük ki magunkat" (ZIMMERMANN 1785–1788; 39). Felmerülhet a kérdés, mi van akkor, ha a másoknak való hátat fordítás csak egy bizonyos közegnek szól, mégpedig annak, ahol nem találja az illető a helyét, ahol a többi ember számára idegen, netán ijesztő, ellenséges „kavargó embersokaság", és nem kivétel nélkül szól ez valamennyi embernek (ZIMMERMANN 1785–1788; 36). Nem lehet, hogy ebben az esetben a magány valójában nem szélsőséges elkülönülés, hanem a belső függetlenség, az *önállóság*, az önmagában való *bizonyosság, szabadság,* saját értékrend megnyilvánulása, amit meg a külvilág tolerál nehezen?

Mindennek alapján úgy tűnik, hogy a magányos ember és a Másik egymásra hatásának kérdésköre összetett és jelentős probléma, folyamatos dinamika jellemzi. Fő kérdésünk rövid körvonalazása során megmutatkozik az is, hogy néhány lényegi fogalom határai összemosódnak. Van-e különbség magány és elmagányosodás között? Van-e különbség a között a Másik között, akihez magam elől menekülök meg aközött, aki a világban fáraszt, és akitől épp ezért menekülök, illetve aközött, akivel túlzott egyedüllétemből kilépve képes vagyok megteremteni az együttlét, a találkozás társas viszonyulását, valamint aközött, akivel meg meghitt viszonyt ápolok (legyen az családi, baráti vagy párkapcsolati kötelék)? S végül van-e valódi különbség e négy viszonyulás között, s ha van, akkor mi? A tanulmány célja e kérdések tisztázása Jaspers és Heidegger néhány vonatkozó írása alapján. A tanulmány első részében megpróbálom körülhatárolni, mit jelent a találkozás és mit a magány a két filozófus értelmezésében. Milyen viszony van a találkozás és a magány között? Feltételezi-e egyik a másikat, vagy sem? A második részben a magányhoz viszonyulás két lehetőségét ismertetem: a magánnyal élést (Jaspers) és a magányba menekülést (Heidegger), különös figyelmet fordítva arra a kérdésre, hogy lehet-e a magány egyfajta önmagunkhoz vezető állandóság.

Szükséges-e a magány a Másikkal való találkozáshoz?

Mindkét említett gondolkodó kitüntetett figyelmet szentel annak, hogy emberek vesznek körül minket, állandóan viszonyulunk egymáshoz valamilyen módon, és ez hat az önmagunkhoz viszonyulásunkra is, és igaz ez fordítva is.[1] Azonban egyiküknél sem szerepel a „találkozás" szó filozófiai szakterminusként, ezt az interszubjektivista gondolkodók kifejezéstárából (Martin Buber, Gabriel Marcel) kölcsönöztem. Abból a megfontolásból tettem, mert meglátásom szerint e megnevezés a legalkalmasabb a jelzett viszonyulás, kapcsolat mineműségének megjelenítésére, beleértve ebbe a viszonyulás dinamikai vonatkozásait is. Nemcsak a kapcsolat kezdetét foglalja magában ugyanis, hanem folyamatosan megújuló jellegét, mozgalmasságát is. Benne van a kölcsönös egymásranyitottság, valamint az is, hogy lehetőség van közös új viszonyulás kialakítására. Az, hogy a találkozás – mint filozófiai jelentéstartalommal bíró terminus – hiányzik a két gondolkodó nyelvi eszköztárából, korántsem jelenti, hogy az általam vizsgált gondolkodók ne foglalkoztak volna a találkozás, a kapcsolatteremtés és -fenntartás mibenlétével, illetve hogy ne lenne a maguk saját nyelvezetén belül fogalmuk erre a jelenségre. Jaspers gondolkodásában e viszony az *egzisztenciális kommunikáció*nak feleltethető meg, Heidegger esetében meg annak, amit ő a maga sajátos kifejezésmódjával *elébeugró-felszabadító gondozás*nak nevez. Számos hasonlóság figyelhető meg a két elgondolás között, ám jelentősek az eltérések is, ezért érdemes külön-külön megvizsgálni őket.

Jaspers a többi emberrel való létezést *kommunikáció*nak nevezi, ami nem azonos az *egzisztenciális kommunikáció*val, ez ugyanis az előbbinek egy sajátos, kitüntetett módját jelenti. Az általános értelemben vett „[*kommunikáció*ban] az ember naiv, minden kétséget kizáró társadalmi létezése azt jelenti, hogy az ő egyes tudata egybeesik az őt körülvevő emberek általános tudatával", vagyis nem tesz fel olyan kérdéseket, melyek saját léte mineműségére irányulnak, és így Jaspers szerint lehetetlen igazi, személyes viszonyt kialakítania a Másikkal (JASPERS 1932; 51–53). Ezen lehet változtatni – még ha nem is a kikényszerítés értelmében – az *egzisz-*

---

[1] „Csakis abban a közösségben vagyunk azok, amik vagyunk, amely egymás kölcsönös és tudatos megértésén alapul. Nem létezhet olyan ember, aki önmaga számára valóan egyedül puszta egyedként ember lenne" (CSEJTEI–DÉKÁNY–SIMON 1992; 382).
„Ha jelenvalólét egyáltalán van, az egymássallét létmódjával bír", még akkor sincs egyedül, ha adott esetben épp nincs ténylegesen senki körülötte (HEIDEGGER 2001; 152).

*tenciális kommunikáció*val, vagyis akkor, ha létezésemhez nem felszínesen viszonyulok, hanem kérdező módon, kérdések mentén, ha keresem, kutatom valódi önmagamat, és ebben a Másikat segítőtársnak érzem, aki szintén keresi önmagát. E *találkozás* számos nehézséget rejt magában, részben azért is, mivel e szituációban egyszerre van jelen önmagam léte és a másik léte. A Másikkal való kapcsolatban *elveszíthetem önmagam.* Megtörténhet ez úgy, hogy a kellő mértéket nem találva, túlzott mértékű lesz az önfeladásom, ezáltal segítve hozzá másfelől meg a Másikat önmagához, de megeshet az is, hogy félni kezdek attól, hogy túlságosan feloldódom, szétfolyok kapcsolatunkban, s erre való reakcióként túlzottan kezdek ragaszkodni önmagamhoz.

Az *egzisztenciális kommunikáció* mindkét esetben szegényebbé válik, majd idővel felszámolódik, ezért mondja Jaspers, hogy az *egzisztenciális kommunikáció* életben tartásához szükséges a folyamatos megerősítés.

Minek a megerősítése? Annak, hogy a „kommunikáció mindig kettő között történik meg, olyanok között, akik összekapcsolódnak, de meg kell maradniuk kettőnek, a magányból kilépve találnak ők egymásra... Akarnom kell a magányt, ha arra teszek kísérletet, hogy saját eredetemből legyek önmagam, és emiatt a legtartalmasabb kommunikációba bocsátkozzam" (JASPERS 1932; 61). Láthatjuk, ahhoz, hogy a Másikkal együtt igazán saját magam lehessek, hogy jobban megismerhessem, *megérthessem önmagam*, kell folytonos alapvető állapotként a *magány.* Ez ad erőt ahhoz, hogy önmagamat valamilyen szinten megtalálhassam, meghatározhassam, és ily módon a Másikkal való kommunikációban, közösségben ne veszítsem el magam.

Tehát a találkozást és a magányt Jaspers szorosan összetartozónak tartja. A magány nem a Másik nem akarása, nem előle való elzárkózás, épp ellenkezőleg. A magány megtapasztalása szükséges minimális önismeret ahhoz, hogy az ember saját alappal bírva, magához hű módon tudjon megnyílni a Másik felé, hogy megszólítsa őt, és így realizálódjon a valódi, kölcsönösen gazdagító önmagukká válás.

Heidegger esetében jóval nehezebb nyomon követni az említett jelenség elemzésének nyomvonalát, gondoljunk csak azokra a terjedelmes fejtegetéseire, melyeket a *Lét és idő* című művében olvashatunk *együttlétről és együttes-jelenvalólétről, gondozásról, egymás útjába kerülésről, egymás mellett elmenésről, beugrásról és elébeugrásról.* Heidegger érzékenységéről is tanúskodik az elszemélytelenítő kapcsolatok ilyen rétegzett tárgyalása, és épp ez adhatja meg a *találkozás*, avagy az *„elébeugró-felszabadító gondozás" (vorspringende-befreiende Fürsorge)* fontosságának súlyát gondolatrendszerén belül.

Heidegger szerint általánosságban elmondható az *együttes-jelenvalólétről,* az *egymás útjába kerülésről és egymás mellett elmenésről*, hogy az ember többnyire olyan *egymássallétben* él, amiben *jelenvalóléte* (vagyis saját személyes mivolta)[2] feloldódik az átlagosságban; úgy éli, érzékeli, értékeli az életét, ahogyan a többiek, *nincs* olyan mag, amit *önmagának* nevezhetne. Ugyanolyan módon ítéli meg *nem-tulajdonképpeni önmagát,* ahogy a többieket, másokat (akiket nem önálló személyként, sajátos és különös értékekként kezel, hanem tömegszerű masszaként), mégpedig a különböző funkcióik alapján, amivel a „jelenvalólét elzárja magát önmagától", *elidegenedik saját lehetséges lététől* (HEIDEGGER 2001; 157).

Heidegger, Jaspershez hasonlóan, úgy véli, hogy ki lehet törni ebből a veszélyes, a társadalomra összpontosuló nyitottságból, a tömegben való elsüllyedésből akkor, ha az ember képes maga felé fordulni, és önnön magára nem csupán úgy tekint, ahogy egy másik ember ítélné meg őt (ilyen nézőpont az pl., amikor másvalaki pusztán a munkájára redukálva értékeli őt). Ez a saját magára összpontosítás azonban nem azonos valamilyen külső visszavonulással, elzárkózással. Inkább *belső függetlenségnek* lehet nevezni, ami az embert önmagához segíti, ami lehetővé teszi, hogy *önmagát válassza.* Heidegger ezt az állapotot nevezi *szorongás*nak. Ennek vállalására azonban az ember csak magárahagyottságában határozhatja el magát. Önmaga felé kell fordulnia, s el kell fordulnia az őt körülvevő emberektől. Fel kell ismernie, csak az ő döntésén múlik, rajta áll, melyik utat választja: önmaga lehetőségeire figyel-e, azok kiteljesítésére törekszik, vagy pedig megelégszik azzal, amit a többi embertől kaphat, amit a többi ember megenged neki. Ám ez az „elhatározottság mint Önmaga tulajdonképpeni léte nem oldja el a jelenvalólétet világától, nem izolálja szabadon lebegő énként", hanem ily módon a másokkal való *gondozó együttlétbe* helyezi magát, az *elébeugró-felszabadító gondozás*sal segíthet a Másiknak *önmagává válni* (azaz ráébresztheti őt arra, hogy ott áll előtte az ő saját lehetősége, hogy azt beteljesítve azzá váljon, akivé szeretne), és aztán így van lehetőségük *tulajdonképpeni módon egymással lenni* (HEIDEGGER 2001; 345).

Hogyan jöhet létre a találkozás közöttük? Meglátásom szerint a *belehelyezkedés* lehetőségével.[3] A *belehelyezkedés* az ember lényegéhez tartozik. Hasonló ugyan a követéshez („közvetlenül tapasztalatot szerezni arról a létezőről, akit így követünk"), de mégsem azonos vele. Azért nem, mert

---

[2] Dasein

[3] Fontos megjegyezni, Heidegger az *elébeugró-felszabadító-gondozás*t vizsgálva nem szól a *belehelyezkedés*ről, és fordítva sem teszi ezt, sőt nem is egy közös írásában tárgyalja a kettőt. Mégis úgy gondolom, szoros kapcsolat van köztük, kiegészítik egymás jelentését.

Heidegger szerint a beleérzés, az empátia esetén a Másikat önmagunk elé helyezzük. Úgy próbálunk empatikusak lenni, hogy magunkat semlegesítve átvesszük a Másik érzéseit. Ez viszont nem más, mint a Másikban való elmerülés, miközben feladjuk saját magunkat. A belehelyezkedéshez viszont az kell, hogy előzetesen *saját magunk* legyünk, ennek feltétele magányunk felismerése (HEIDEGGER 2004; 257–261).

Láthatjuk, noha Heidegger szerint bár folyamatosan emberek vesznek körbe bennünket, hatnak arra, hogy miképp értelmezzük a világot, és hogyan értjük meg önmagunkat, mégis akkor jutunk el valódi önmagunkhoz, ha létezésünkhöz elsősorban mint saját *jelenvalólétünk*höz viszonyulunk, nem pedig a Másikhoz viszonyuló létünkön keresztül határozzuk meg magunkat. Ugyanakkor fontos, hogy az erre való ráébredést elősegítheti a magát *tulajdonképpenivé* tevő Másik az *elébeugrás* nyitott viszonyulásával.

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy mindkét filozófus szerint szükséges a magány a Másikkal való jó, megfelelő mélységű kapcsolat kialakításához, ahhoz, hogy a Másikra és önmagunkra ne csak a felszínt érintve tekintsünk, hogy ne vesszünk bele a külsődlegességekbe. Idézzük fel ismét Zimmermann gondolatát, miszerint: „Ha szenvedünk, fáraszt a világ, nincs más boldogság, mint a magány. [...] Ámde belefáradhatunk a magányba is, ilyenkor kapcsolatainkban pihenjük ki magunkat" (ZIMMERMANN 1785–1788; 39). A magány tehát a mizantrópia ellenszere lehet. Segítségével felfedezhetjük önmagunkat, kiismerhetjük valamilyen mértékben, önmagunk bázisává tehetjük magunkat. S így tudunk nyitni a Másik felé, tartalmas, mély kapcsolatot kialakítani, amelyben egymás létezését minőségileg gyarapíthatjuk (ZIMMERMANN 1785–1788; 63).

Magánnyal élés és magányba menekülés

Miután áttekintettük a *találkozás* és *magány* összefüggésének néhány vonatkozását Jaspers és Heidegger filozófiájában, a „Lehet-e a magány egyfajta önmagunkhoz vezető állandóság?" kérdés mentén azt kísérlem meg röviden vázolni, hogyan gondolja el Jaspers a *magánnyal való kommunikációban élést*. Továbbá kitekintek arra is, miért tartja szükségesnek Heidegger a *magányba menekülést*.

Jaspers értelmezésében, ahogy erre utaltam már, *saját magányunk megélése*, annak fenntartása szükséges *önmagunk valódi megismeréséhez, a Másikkal való találkozáshoz*. Az alábbiakban ezt a gondolatot, felvetést veszem górcső alá. Először a magányra reflektálás hiányát vizsgálom, majd *magány* és *kommunikáció* szorosabb egymásra hatását.

Jaspers szerint a *megértésnek* két típusa van: egyrészt a *saját magány felismeréséből* fakadó megértés, és ennek nyomán a valódi, *kölcsönös, gazdagító kommunikáció*, amelyben mindkét fél *egzisztáló*, másrészt a materialista önfenntartásból és az *egoista* érdeklődésből burjánzó közösségi lét, amit a *szeretet* és az *egzisztenciális kommunikáció hiánya* jellemez, ez önmagát a *másikon való uralkodásából* kiindulva értelmezi (JASPERS 1996b; 15).

Az utóbbi értelmezés azért rejt veszélyeket magában Jaspers szerint, mert az én még önmagához is *tárgyként* viszonyul, ez nem vezethet valódi önismerethez, hiszen egzisztenciális lehetőségként önmagát is elveszíti, ezáltal *elzárja magát önmaga elől, eltömődik, elnéptelenedik*. Akármenynyire áltatja is magát az én azzal, hogy szereti magát, ez mégsem *valódi szeretet,* csakis Mások szeretetén keresztül szeretheti ugyanis saját magát. Ezt nevezi Jaspers *magára maradásnak az egyedüllétben* (JASPERS 1932; 53–56). Így ír erről: amikor a magányból való kitörés, amely kétségbeesetten igyekszik megragadni a másikat, illuzórikus módon úgy tekinti, mint amihez elkötelezettségre irányuló akaratát kapcsolni tudja, hogy az igazi szeretet dinamizmusának pótlékaként megszerezze a kötődést a bálványhoz. (Ez a kötődés azonban felőrli, hiszen nap mint nap le kell beszélnie magát a csalódásról.) Végül pedig amikor a birtoklás tárgya, amely birtokolni és oltalmazni akarja, amit egyszersmind szeretni és tisztelni vél, voltaképpen nem tudja szeretni és tisztelni; emiatt pedig mások ítéletétől teszi függővé szeretetének és szeretett voltának megítélését, ám ezek tagadása saját valójában érinti (JASPERS 2008; 154–155).

Meglátásom szerint Jaspers az előbb idézett szövegrészben nagyon fontos gondolatot fogalmaz meg. Rámutat arra, hogy az önmagát nem ismerő ember a körülötte levő embereken való uralkodásából akarja önmagát meghatározni. Ennek a meghatározási módnak megvan az a veszélye, hogy anélkül, hogy észrevenné, ő maga teszi magát függővé a körülötte lévőktől, Másoktól, Mások idegen egyedüllétéből határozza meg önmagát, nem pedig önnön értékes magányából. Ez egyfajta önámítás. Azt hiteti el ugyanis magával, hogy a közösség részeként nincs egyedül, de a Másik idegenségének nyomasztó érzése mégis felbukkan lépten-nyomon. Önnön magányának tartós kerülésével nemcsak a Másik idegenségét tapasztalja, hanem saját maga idegenségét, felszínes mivoltát is.

Ebből viszont ki lehet törni akkor, ha felismeri önmaga magányát, feladja *materiális, birtokolt létét*, *nyitottá teszi magát* önmaga lehetőségeire, és valódi *egzisztenciális kommunikációba* lép. Ez azonban, ahogy fentebb is írtam, kettős rétegű: egyrészt keresi, megtartja *magányát*, elhatárolódik a Másiktól, de ezt azért, hogy ne vesszen bele a Másikba, hogy *kölcsönös kommunikáció* jöhessen létre. („Nem lehetek anélkül önmagam, hogy

be ne kapcsolódnék a kommunikációba, és nem léphetek be a kommunikációba anélkül, hogy magányos ne lennék.") A *kölcsönös kommunikációban* az én magáért és a Másikért is *felelős*, Jaspers szavaival: „Nem tudok önmagammá lenni, ha a Másik nem akar saját maga lenni; nem lehetek szabad, ha a Másik nem az, csak a Másikban lehetek önmagam" (JASPERS 1932; 61, 57).

A *magányossággal* folyton számolni kell, újra és újra meg kell haladni a *szerető kommunikációval.* A szeretet az *egzisztenciális kommunikáció* mozgatója, mivel a szeretetben nincs hátsó gondolat, nincs tartózkodás a Másiktól, a felek kölcsönösen *fel merik magukat fedni* egymásnak, „az egyes ember igaz valója csak a szeretetben látható" (JASPERS 1996a; 4). Ha a *szeretet* megszűnik, véget ér az *egzisztenciális kommunikáció* is. A kapcsolatban résztvevők között és külön-külön önmagukban is eltörik valami, ami az *egzisztenciájukat* veszélyezteti (JASPERS 1932; 82). Ez a törés szakadékká mélyülhet, melyben az egyes *önmaga lassan elenyészik, nem képes nyitott lenni Másokra, a kétségbeesés üresség*ét tapasztalja, ami akár öngyilkossághoz is vezethet (JASPERS 1932; 80). Ha valaki, aki teljességgel magányos, a létezésben hozzá legközelebb állók pedig nyilvánvalóvá teszik számára, hogy más világokban élnek, aki el van rekesztve mindenféle megvalósulástól, aki többé nem képes arra, hogy önmagában elérje a léttudat tisztaságát [»Ha hosszú ideje objekumként kezelem magam, akkor elenyészek, nem tudok nyitott lenni másoknak, idővel az üresség kétségbeesését tapasztalom«], aki azt látja, hogy lecsúszóban van – az nem dacból, de nyugodtan és érett megfontolás nyomán, ügyei rendezése után talán elvetheti az életet, mintegy feláldozhatja magát, esetében az öngyilkosság lesz az élet utolsó szabadsága. [...] élő embert nem sért, semmiféle kommunikációt nem szakít meg, nem árul el senkit. A megvalósíthatatlanság határán áll, és halálával senki semmit nem veszít" (JASPERS 2008; 167).

Most pedig nézzük meg, miként képzeli Heidegger a *magányba való menekülést*.[4] Heidegger értelmezése szerint a *nem-tulajdonképpeniségnek a közegbe való beleveszés az alapja*, míg a *tulajdonképpeniség alapja a magára maradását akaró egzisztencia.*

Első lépésben a *mindennapi nem-tulajdonképpeniség önállótlanságát* elemzem, Heidegger szerint ugyanis ez az eredendő. Ezt az *egymássallétet (Miteinandersein)*, *együttes-jelenvalólétet (Mitdasein),* a Másoktól („[azoktól], akiktől az ember többnyire nem különbözteti meg magát, akik között az ember maga is ott van") való *távolságtartás, átlagosság és egysíkú-*

[4] Ezt a kifejezést maga Heidegger nem használta, de úgy gondolom, találó lehet.

vá levés jellemzi: a *fecsegés (das Gerede), kíváncsiság (Neugier)* és *kétértelműség (Zweideutigkeit)*, azaz „a figyelmetlen együttlét számol másokkal anélkül, hogy komolyan számítana rájuk, vagy akárcsak szeretné, hogy köze lenne hozzájuk" (HEIDEGGER 2001; 144, 152). *A másikért vállalt felelősség felvetése fel sem merülhet*. Ebben az *egymássallétben* a *jelenvalólét feloldódik az átlagosságban*, életét úgy éli, érzékeli, értékeli, ahogy a többiek, *nincs* egy mag, amit *önmagának* nevezhetne. Nem tulajdonképpeni önmagát ugyanúgy ítéli meg, ahogy a többieket, ahogy Másokat, vagyis a különböző funkciói alapján, s ezzel a „jelenvalólét elzárja magát önmagától", *elidegenedik saját lehetséges lététől* Heidegger szerint (HEIDEGGER 2001; 157).

Önmagunk *nem* keresése lenne a – jóllehet – lagymatag, de legalább nyugodt élet titka? Heidegger szerint nem, mivel ez csak látszólag békés egymás mellett élés, illetve inkább csak elélés, „egyáltalában nem lezárt, közömbös egymásmellettiség, hanem feszült, kétértelmű egymásra ügyelés, titkos kölcsönös kihallgatás. Az egymásért álarca mögött ott munkál az egymás ellen" (HEIDEGGER 2001; 206). Az *egymás ellen* mellé társul a belső üresség, *unalom* érzése is, amit Heidegger a *szorongattatás hiányával* magyaráz.[5] Ez a hiány az ember saját létezéséhez való hanyag, tespedő viszonyulás, a többi emberhez való idomulásban való szétfolyás, amiben a létezés borzongató titokzatossága, értéke vész el (HEIDEGGER 2004; 218–219).

Miként gondolja el Heidegger mindezt? Ezt írja: Hogy a létező megnyílt lehet az éppen meglévő ezen elegyengetett egyformaságában, ez adja az ember hétköznapiságának a sajátszerű biztonságot és szilárdságot, és szinte kényszerűséget, továbbá ez szavatolja a hétköznap számára szükséges könnyűséget az egyik létezőtől a másikhoz való átmenetben, anélkül, hogy eközben a létező mindenkori létmódja egész lényegiségében latba esnék (HEIDEGGER 2004; 339–340)

Heidegger úgy gondolja, hibás értelmezés lenne az *unalmat* valamiféle kellemetlen, zavaró sekélyességgel azonosítani, szerinte ennél sokkal összetettebb és fontosabb jelentés kapcsolódik hozzá (HEIDEGGER 2004; 213).

---

[5] A szorongattatás – Heidegger nyelvezetéből kitekintve – létünk nyomasztó érzése, de nem tanácsos negatív érzésként, szomorúságot keltőként felfogni. Nyomasztó jellege felelősségünkből fakad, abból, hogy nem várhatunk másra, hogy helyettünk elvégezze önmagunk megismerését, és elmondja nekünk, mit válasszunk ahhoz, hogy szabadok, önállóak lehessünk, és értékes életet élhessünk, amiben nyugalmunkat és boldogságunkat lelhetjük hozzánk közelálló emberekkel való kapcsolatainkban, akiknek jelenléte érték életünkben.

Heidegger meglátása szerint az *unalom*nak három formáját szükséges megkülönböztetni.[6] Az első forma a valami konkrét dolog kapcsán kialakuló *unottá válás*, az untató ebben az esetben kívülről jön (HEIDEGGER 2004; 152). A második formája a valami közben való unatkozás, az untató meghatározatlan („nem tudom, hogy mi"), és nem kívülről jön, hanem magából a *jelenvalólét*ből (HEIDEGGER 2004; 158). „Az unalom itt *önmagunk* elunása – mindazonáltal valami közben" (HEIDEGGER 2004; 176). Ez az *unalom* egyfajta üresség, tehetetlenség, ilyenkor *önmagunk*tól elfordulva a lejátszódó szituációra figyelünk, *tulajdonképpeni önmagun*kat hátrahagyva, üres *önmagunk*ká válunk, s ez idővel nyomasztani kezd bennünket. („Ebben a második unalomban *jobban magunk felé* vagyunk fordítva, valamiképp vissza vagyunk csalogatva a jelenvalólét saját súlyába, jóllehet közben saját Önmagunkat ismeretlenként hagyjuk magunk mögött.") (HEIDEGGER 2004; 163–173, 176.)

Az *unalom* harmadik formája a *mély unalom*, az, amikor „az emberen eluralkodik az unalom".[7] Ezt az unalmat a *közömbösség* jellemzi, ebben nemcsak a dolgok közömbösek számunkra, a minket körülvevő emberek, hanem *önmagunk* is. Ez a *közömbösség* nem egy meghatározott szituációra vonatkozik, és nem egy értékelő folyamat eredménye, nem lehet objektív, és nem is a róla való beszéd folyamán nyilvánul meg, hanem egyszer csak átjárja az embert (HEIDEGGER 2004; 187, 214–216). Miből fakad a *közömbösség*, ami egyfajta üresség, elszegényedés?[8] A cselekvési *lehetőségek* hiányából, pontosabban ezen lehetőségek hiányára adott válaszából, amiben az ember „Megtagadja magát a maga egészében e lehetőségtől", vagyis *jelenvalólét*ől (HEIDEGGER 2004; 189–194). „Az egészében vett létező megvonja magát, de semmiképp sem úgy, mintha ezáltal a jelenvalólét egyedül maradna. Az egészében vett létező megvonja magát; ez azt jelenti, hogy ugyan a jelenvalólét a létező egészének közepette jelenvaló, létező van körülötte, fölötte és benne, e megvonásnak azonban nem képes ellenállni. Nem képes – a hangulat úgy hangolja, hogy az így hangolt jelenvalólét már nem képes arra, hogy bármit is elvárjon a létező egészétől, mert

---

[6] Tanulmányom szempontjából részletesebben csupán a *mély unalmat* fogom ismertetni. A másik két unalomformáról hasznos és érdekes összefoglalót ad maga Heidegger a 178–179. oldalon.

[7] Meglátásom szerint nem feltétlenül szerencsés az „es ist einem langweilig" kifejezés eme fordítása (a fordítás nehézségéről bővebben olvashatunk egyébként a *Jegyzetek* 451–452. oldalán), az „eluralkodik" helyett talán találóbb lenne az átjárja vagy az eltölti.

[8] Nem szabad összekeverni a *kétségbeeséssel*, ami egy másik *diszpozíció*nál, a *szorongás*nál tárgyalandó (HEIDEGGER 2004; 190).

még csak nem is csábítja semmi a létezőn. [...] a jelenvalólét már nem tud alkalmazkodni a létezőhöz, bár mindig közepette tartózkodik, egyáltalán nem látja és nem is keresi annak lehetőségét, hogy magát e létezőn belül konkrétan önmagára tekintettel értelmezze" (HEIDEGGER 2004; 198).

A mély unalom tehát kiemelt figyelmet érdemel, ezen múlik saját létezésünk értékelése vagy ennek elmaradása, és az is, hogy a Másikhoz hogyan viszonyulunk. Heidegger szerint: *a jelenvalólét alapjában ez az állandó lehetőség – hogy „az emberen eluralkodik az unalom" – lesben áll, csak ezért tud az ember unatkozni, s ezért válhat unottá a körülötte levő dolgoktól és emberektől.* [...], mi azonban ezt a mélységet *először nem ismerjük* (»minél mélyebb az unalom, annál csendesebb, annál visszahúzódóbb, annál feltűnésmentesebb és tágasabb«), *s még kevésbé szentelünk* neki *figyelmet*" (HEIDEGGER 2004; 210).

Az idézet második felében a cselekvési lehetőségek kapcsán lényegi mulasztásra utal: az *unalom mélységének fel nem ismerésére.* Ezt pedig Heidegger szerint a „mai ügybuzgalom sürgölődése" fejezi ki a leginkább. Úgy véli, ebben a viszonyulásban az a hiedelem fogalmazódik meg, hogy *nem szükséges megtalálni önmagunkat, s azt megtartani* (HEIDEGGER 2004; 219). A *mély unalom* okozta *közömbösség*nek szentelt figyelem épp azért fontos, mert hozzásegít annak felismeréséhez, hogy miből fakad az untató, *elszegényítő üresség;* s Heidegger szerint ez a *valós ínség* forrása. *Az üresség oka saját jelenvalólétünk megtagadása, a jelenvalólét jelentőségére felhívó szorongattatás elmaradása* (HEIDEGGER 2004; 219). Az életünkre figyelmeztető nyugtalanító érzés, az elhatározás, hogy önmagunk legyünk, az önmagunkhoz tartás, önmagunk jelenvalólétként való feltárulása visszanyerhető, ha a mély unalomra figyelve hagyjuk, hogy áthangoljon minket, vagyis felébresztjük, és aztán ébren hagyjuk („Ami alszik, sajátos módon távollevő, s mégis jelen van." „A felébresztés éberrététel, annak az *éberré-válni-hagyása*, ami alszik"), azaz feltesszük magunknak a következő kérdést: „vajon nem vált-e a mai ember unalmassá önmaga számára, s nem valamilyen *mély unalom-e* a mai jelenvalólét egyik alaphangoltsága?" (HEIDEGGER 2004; 92–93, 180). S e*zzel az újra és újra elhangzó kérdéssel képes az ember eljutni ismét a lehetőségeihez, önmaga megteremtéséhez, és tartást adni magának* (HEIDEGGER 2004; 215).

Ezek után érthetőbb, hogy a mély unalomról, a mély unalom elűzéséről miért nem beszélhetünk általánosságban, és miért nem tehetünk róla megállapításokat. Mindenkinek *saját lehetőség*e ugyanis, hogy *elnyomja a mély unalmát*, vagy úgy, hogy „a tolongásba merül bele", locsog, és közben „már épp csak az élet nyomorán való panaszra telik" neki („A mindennapi otthonosság összeomlik", ahogy az a *szorongás* kapcsán olvasható a *Lét*

*és idő*ben), s eközben semmi és senki, még saját maga sem érdekli. Így aztán minden létező megvonja magát tőle. Avagy épp ellenkezőleg, úgy viszonyul jelenvalólétéhez, hogy kérdéseket tesz fel neki, *felébreszti*. Ez utóbbi esetben szabad teret ad neki, felvállalja a terhét saját jelenvalólétének, amely a cselekvésre és a létre szólítja fel (HEIDEGGER 2004; 220–222, 222). Ekkor válik lehetővé, hogy elhagyja a környező emberek tömegét, közeledjen önmagához, megtalálja a saját magában lakozó erőt, bizalmat.

Heidegger rámutat arra, ha elmulasztottuk a szorongás állapotában megmutatkozó választási lehetőségben *önmagunk választását*, bármikor pótolhatjuk ezt, újra megtehetjük, az ember bármikor *megragadhatja saját magát*. Mit jelent tehát a szorongás e vonatkozásban? A *szorongás* megjelenése akkor lehetséges, amikor Mások *együttes jelenvalóléte (Mitdasein)* semmit nem képes már nyújtani. Ez figyelmeztetheti, ráébresztheti az önmagát elveszítő embert arra, hogy ne a többiekből értse meg magát, hanem inkább *tulajdonképpeni lehetővé válására* figyeljen. Ehhez azonban szükséges bizonyos szintű *elszigeteltség, magány, önmagára figyelés*, ami nem feltétlenül fizikai egyedüllevést jelent (HEIDEGGER 2001; 221). „A józan szorongással, amely az elszigetelt lenni-tudás elé állít bennünket, együtt jár az erre a lehetőségre felkészült öröm", ami mellőz mindenféle kétértelműséget, fecsegést és kíváncsiságot (HEIDEGGER 2001; 359).

A *szorongás* felhívásának eleget téve a *tulajdonképpeni önmaga* nem mondja, hogy „Én-Én", hanem folyamatosan önmagához tartva magát *önmagára kérdez, önmagát keresi, ez teszi ki önmaga állandóságát, és önmagához fűződő hűségét, s ebből kiindulva* képes a találkozásra, arra, hogy a Másikkal saját létezésében váljon teljesebbé (HEIDEGGER 2001; 373–374).

Heidegger úgy gondolja, *önmagunk elvesztése, saját magunk meg-nemtalálása* a környező *Másokba való beleveszéssel* áll kapcsolatban, mi több, ennek során még önmagunkra is úgy tekintünk, ahogy Másokra. Ez a létmód a *felszínen megtapadó és unalmas*. Azonban mindig van esély arra, hogy észleljük belső *szorongásunk, hogy* a *tulajdonképpeni önmagunk megtalálásának útjára lépjünk*. Ehhez szükséges az, hogy képesek legyünk a *többiektől magunk felé fordulni, tőlük leválasztani magunkat*.

Összegezve megállapítható, Jaspers és Heidegger egyetértenek abban, hogy a *magány* hasznos, kell önmagunk igaz megismeréséhez, ahhoz, hogy *egzisztálhassunk*, és ez hat a másik emberhez fűződő viszonyainkra is. Azon sem vitatkoznának, hogy a magány választható, azaz a magányt lehet akarni, elfogadni vagy el is lehet utasítani, lehet nem felfigyelni rá. Ez a választás pedig egyikük szerint sem örök, nem csupán egyszer meghozható döntés, hanem folyamatosan megvan ennek a lehetősége. További hasonlóság, hogy csak a magányát felismerő, arra reflektáló ember képes

a Másikkal *valódi viszony*ban, kapcsolatban élni, azaz *egzisztenciális kommunikáció*ban vagy épp *tulajdonképpeni együttlétben*. Ennek ellentéte pedig a sivár, közönnyel telített, üres, unalmas, magával foglalkozó, de önmagát nem ismerő élet, a *nem valódi kommunikáció, a mindennapi nem-tulajdonképpeniség.*

A különbségek a pár sorral fentebb feltett kérdések megválaszolása során kerülnek előtérbe, s kapcsolódnak a szabadság és önmagunk gazdagodása kérdésköréhez. A fő különbség, már ha nagyon élesen megvilágítjuk, abban áll, hogy Jaspers tiltakozna az ellen, hogy a magány és a Másik nem akarása közé egyenlőségjelet tegyünk, míg Heidegger erre elégedetten bólintana. Ez utóbbi kijelentésemet a későbbiekben árnyalom majd.

Jaspers szerint tehát a *Másik részesülhet magányom megélésében* és folyamatos meghaladásában is, mégpedig az *egzisztenciális kommunikációval.* A *magány* tehát előfeltételét képezi az *egzisztenciális kommunikációnak.* Ám csak az *egzisztenciális kommunikáció révén*, azaz a Másikkal lehetek valódi *önmagam, szabad.* Magányunk megélésével kölcsönösen gazdagíthatjuk önmagunk egzisztenciáját, valamint a Másikét is. De megtörténhet az is, hogy a Másik kitér a *kommunikáció elől, elszigeteli magát, kudarcot vall a kommunikáció.* Így viszont nemcsak *saját lehetséges valódi létét árulja el, hanem a magányát megélni kívánónak a találkozásra törekvő egzisztenciális kommunikációját is*. A *kommunikáció felbontása miatt nem tudja önmagát megérteni, és visszasüllyedhet a naiv létező szintjére.* Azt csinálja, amit mindenki csinál, úgy gondolkodik, ahogy mások gondolkodnak, azt hiszi, amit mindenki hisz (JASPERS 1932; 51).

Heidegger szerint *tulajdonképpeniségem* megtalálásához önmagam akarása kell először is, vagyis a *magamra maradás.* Ennek feltétele pedig *Mások kizárása, azoké,* akik korlátozzák saját *szabadságomat*. A Másik a saját magány megélésének lehetőségét *elfedheti közvetetten*, ha a *Másik úgyszintén nem-tulajdonképpeni.* Ilyenkor azzal áltathatja a mindennapi közfelfogás, hogy teszik, amit tenni kell, gondolkodnak, ahogy mások gondolkodnak, élnek, ahogy mindenki más. A *belehelyezkedő követés* ebben az esetben *el- és egymás-ellen-fordulás* vagy *egymás-mellett-elmenés,* ahogy azt a *mély unalom* elemzése során kifejtettem (HEIDEGGER 2004; 262). Azonban a Másik *fel is hívhatja a figyelmet a magány fontosságára*, már ha ő maga önmagára elhatározott *tulajdonképpeni*, és segít feltárni nekem az *elébeugró-felszabadító gondozásban (vorspringend-befreiende Fürsorge)* az önmagaság ijesztő, ám üdvös lehetőségét. Ekkor kialakulhat a *tulajdonképpeni együttlét*, ám ennek feltétele a *külön-külön önmagához hű önállóság.*

Összegzés

A címben feltett kérdésre Jaspers igennel válaszol, vagyis kell *magány* ahhoz, hogy *kommunikációba* tudjon lépni az egyik ember a Másikkal, kell egy bizonyos magányból fakadó *önismeret*, bázis, amiből nyithat a Másik felé, és önmagát is befogadhatóvá teheti a Másik számára. Nemcsak bázis ez, hanem egyúttal lehetővé teszi azt is, hogy az *egzisztenciális kommunikáció*ban, azaz a *találkozás*ban ne vesszen el, hogy *önálló* maradjon, ne lehessen rá a Másik olyan nagy hatással, hogy szétszóródjon, és így semmivé legyen a gazdagító kapcsolat. A szerető kommunikációban *kölcsönös teremtés, hűség és felelősség* biztosítja a felek önmagukká válását, és mindennek dinamikáját.

Heidegger is arra az álláspontra helyezkedik, hogy kell *magány* a *tulajdonképpeni együttléthez*, és ahhoz, hogy ráébredjünk, választhatjuk a *tulajdonképpeniséget* a *nem-tulajdonképpeniséggel* szemben. Ez folyamatos *önmagunk választása, önállóság, hűség önmagunkhoz*, kitartás. Azonban Heidegger a Másik hatását kevésbé jelentősnek tartja a jelenvalólét gyarapodásában, az ő konklúziója az, s ebben nézete eltér Jaspers felfogásától, hogy nem beszélhetünk egymást kölcsönösen gazdagító folyamatról.

Zárásképpen Kölbel gondolatát idézem, ő szintén a szemléletmód megváltozásának fontosságára irányítja a figyelmet a magány értékének, helyének megítélése kapcsán: „A magány problémája az emberi lét és élet bejáratát nyitja meg", és ezért érdemes a magányra a közösség tápláló forrásaként tekinteni, nem pedig betegségként (KÖLBEL 1960; 19).

Irodalom

CSEJTEI Dezső–DÉKÁNY András–SIMON Ferenc (szerk.) (1992): Karl Jaspers: Ész és egzisztencia. *Ész-Élet-Egzisztencia II.* Ráció és határai, Szeged

HEIDEGGER, Martin (2001): *Lét és idő.* Osiris, Budapest

HEIDEGGER, Martin (2004): *A metafizika alapfogalmai.* Osiris, Budapest

JASPERS, Karl (1932): Existenzerhellung. II. *Philosophie*. Verlag von Julius Springer, Berlin

JASPERS, Karl (1996a): Die Kraft der Hoffnung. *Das Wagnis der Freiheit*. Piper Verlag, GmbH

JASPERS, Karl (1996b): Einsamkeit. *Das Wagnis der Freiheit*. Piper Verlag, GmbH

JASPERS, Karl (2008): *Mi az ember?* Filozófiai gondolkodás mindenkinek. Katalizátor, Budapest

KÖLBEL, Gerhard (1960): *Über die Einsamkeit*. Vom Ursprung, Gestaltwandel und Sinn des Einsamkeitserlebens. Ernst Reinhard Verlag, München

ZIMMERMANN, Johann Georg (1785–1788): *Ueber die Einsamkeit*. Christian Gottlieb Schmieder, Carlsruhe